ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-8

OLIY MATEMATIKA FANINI O'QITISHDA TALABALARNI KREATIV FIKRLASHGA O'RGATISHDA SUN'IY INTELLEKT DASTURLARIDAN SAMARALI FOYDALANISH

Qalandarov O'tkir Namozovich
Muhammad Al-Xorazmiy nomidagi
Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Oliy matematika kafedrasi

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada hozirgi rivojlanib borayotgan raqamli texnologiyalar trasformatsiyasi sharoitida oliy ta'lim tizimida tahsil olayotgan talabalarni oliy matematika fanida kreativ fikrlashga o'rgatishda sun'iy intelekt dasturlaridan samarali va maqsadli foydalanish orqali usul va vositalari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: SI, Grok, 3D model, GeoGebra, Desmos, Wolfram Alpha, Symbolab Python, MATLAB

Аннотация: В данной научной статье рассматриваются методы и инструменты эффективного и целенаправленного использования программ искусственного интеллекта для обучения студентов высших учебных заведений креативному мышлению в области высшей математики в условиях трансформации современных развивающихся цифровых технологий.

Ключевые слова: ИИ, Grok, 3D-модель, GeoGebra, Desmos, Wolfram Alpha, Symbolab, Python, MATLAB

Annotation: This scientific article explores the methods and tools for effectively and purposefully utilizing artificial intelligence programs to foster creative thinking in higher mathematics education for students in the higher education system, amid the transformation of modern, rapidly evolving digital technologies.

Keywords: AI, Grok, 3D model, GeoGebra, Desmos, Wolfram Alpha, Symbolab, Python, MATLAB

KIRISH

Axborotlashuv, raqamli tamaddun, sun'iy intellekt, kvant va kognitiv texnologiyalar, biznes-modellar, mehnat bozorida global raqobat, inson kapitali sifatiga talabning oshishi kabi jarayonlar eksponentasi jamiyat hayotining eng muhim sohalarida (ijtimoiy, madaniy, iqtisodiy, siyosiy) tub o'zgarishlarni keltirib chiqardi. Raqamli iqtisod shaxsning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun ta'lim xizmatlarini taklif qilish, innovatsion tafakkur, ta'lim oluvchining hayot davomida o'zini o'zi rivojlantirish motivatsiyasini shakllantirish, bilim konstruksiyalarini uzluksiz yangilash, yangi mehnat ko'nikmalarini rivojlantirish, raqobatbardosh va ijtimoiy faol mutaxassislarni tayyorlashni taqozo etadi. Bugungi kunda ta'lim jarayonida talabalarni o'qitishning qulay sharoitlaridan foydalanib, fanlararo bog'lanishni to'la darajada amalga oshirish mumkin.

Oliy ta'lim tizimida oliy matematika fanini o'qitishda kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun sun'iy intellekt (SI) dasturlaridan foydalanish o'quv jarayonini yanada samarali, qiziqarli va zamonaviy qilish imkonini beradi. SI vositalari talabalarga murakkab matematik tushunchalarni osonroq tushunish, muammolarni ijodiy yechish va real hayotiy masalalarga ilmiy yondashuvni qo'llashga yordam beradi. Quyida SI dasturlaridan oliy matematikani o'qitishda samarali foydalanish usullari, afzalliklari va amaliy maslahatlar keltiriladi.

ASOSIY QISM

Sun'iy intelekt dasturlarining afzalliklari

1. **Individual yondashuv:**

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

- SI vositalari talabaning bilim darajasiga mos ravishda moslashuvchan topshiriqlar va tushuntirishlar taqdim etadi.
- Masalan, talaba chiziqli algebra bo‘yicha zaif bo‘lsa, SI dasturi shu sohada qo‘shimcha mashqlar taklif qiladi.

2. **Kreativ fikrlashni rivojlantirish**:

- SI vositalari muammolarni turli yo‘llar bilan yechishni taklif qiladi, bu talabalarni standart yondashuvlardan tashqariga chiqib, ijodiy fikrlashga undaydi.
- Masalan, optimallashtirish muammolarini yechishda SI algoritmlari turli yechimlarni taqqoslash imkonini beradi.

3. **Interaktiv va vizual ta’lim:**

- SI vositalari grafiklar, 3D modellar va animatsiyalar orqali murakkab matematik tushunchalarni (masalan, ko‘p o‘lchovli funksiyalar yoki differensial tenglamalar) vizual ravishda taqdim etadi.
- Bu talabalarning tushunchalarni chuqurroq anglashiga yordam beradi.

4. **Tez va aniq hisoblash:**

- SI dasturlari katta hajmdagi hisob-kitoblarni (masalan, matritsalar, integrallar yoki statistik tahlil) avtomatik ravishda bajaradi, bu talabalarga hisoblar o‘rniga tushunchalarga e’tibor qaratish imkonini beradi.

5. **Real hayotiy masalalar bilan bog‘lash:**

- SI vositalari matematikani iqtisodiyot, muhandislik, biologiya yoki ma’lumotlar tahlili kabi sohalarda qo‘llashni ko‘rsatadi, bu esa talabalarni amaliy muammolarni ijodiy yechishga o‘rgatadi.

Oliy matematikada sun’iy intelekt dasturlaridan foydalanish usullari

1. **Interaktiv o‘quv platformalari:**

- **Khan Academy (AI-enhanced)**: Oliy matematika bo‘yicha video darslar, mashqlar va moslashuvchan testlar taqdim etadi. SI talabaning xatolarini tahlil qilib, shaxsiylashtirilgan topshiriqlar beradi.
- **Coursera yoki edX**: SI asosidagi platformalar oliy matematika kurslarida talabalarga moslashuvchan o‘quv rejalarini taklif qiladi. Masalan, chiziqli algebra yoki ehtimollar nazariyasi bo‘yicha kurslar.
- **Foydalanish:** Talabalar mustaqil ravishda yoki o‘qituvchi rahbarligida ushbu platformalardan foydalanib, mavzuni chuqur o‘rganadilar.

2. **Matematik simulyatsiyalar va vizualizatsiya:**

- **GeoGebra**: Geometriya, algebra va kalkulyusni o‘qitishda SI asosidagi interaktiv grafiklar va 3D modellar yaratadi. Talabalar funksiyalar, vektorlar yoki matritsalar bilan ishlashni vizual tarzda o‘rganadi.
- **Desmos**: Funksiyalar grafigini chizish va ularning xususiyatlarini tahlil qilish uchun bepul vosita. Talabalar turli parametrlarni o‘zgartirib, ijodiy yechimlarni sinab ko‘rishadi.
- **Foydalanish:** O‘qituvchi GeoGebra’da 3D funksiyalarni ko‘rsatib, talabalardan o‘z grafiklarini yaratishni so‘raydi.

3. **Muammolarni yechish uchun SI vositalari**:

- **Wolfram Alpha**: Oliy matematika masalalarini (masalan, differensial tenglamalar, integrallar, statistik tahlil) yechishda yordam beradi. Talabalar yechim jarayonini bosqichma-bosqich ko‘rishlari mumkin.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

- **Symbolab**: Algebra, kalkulyus va trigonometriya masalalarini yechish uchun SI asosidagi kalkulyator. Talabalar o‘z yechimlarini tekshirib, xatolarini tushunadilar.
- **Foydalanish**: Talabalar o‘z yechimlarini Wolfram Alpha orqali tekshiradi va muqobil yechim usullarini o‘rganadi.

4. **Kodlash va matematik modellashtirish:**

- **Python (Jupyter Notebook):** SI asosidagi Python kutubxonalari (NumPy, SciPy, Matplotlib) yordamida talabalar matematik modellarni yaratishi mumkin. Masalan, optimallashtirish muammolari yoki statistik tahlil.
- **MATLAB (bepul sinov versiyasi):** Oliy matematika masalalarini modellashtirish va vizualizatsiya qilish uchun ishlatiladi.
- **Foydalanish**: Talabalar Python yordamida real hayotiy masalani (masalan, iqtisodiy prognozlash) modellashtirib, ijodiy yechim topadilar.

5. **Geymifikatsiya va muammo asosidagi ta’lim:**

- **Brilliant.org:** Oliy matematika bo‘yicha interaktiv muammolar va o‘yinlashtirilgan topshiriqlar taqdim etadi. SI talabaning darajasiga mos ravishda muammolar taklif qiladi.
- **Foydalanish:** Talabalar guruhlarda yoki individual ravishda muammolarni yechib, kreativ fikrlashni rivojlantiradi.

6. **Chatbotlar va virtual yordamchilar:**

- **Grok (xAI):** Talabalar savollar berib, oliy matematika bo‘yicha tushuntirishlar yoki masalalarni yechish usullarini o‘rganishi mumkin. Masalan, “Matritsalar determinanti qanday hisoblanadi?” deb so‘rash orqali.
- **ChatGPT (OpenAI):** Matematik tushunchalarni oddiy tilda tushuntiradi va muammolarni yechishda yordam beradi.
- **Foydalanish:** Talabalar SI chatbotlaridan tushunmagan mavzularni o‘rganish yoki muqobil yechim usullarini topish uchun foydalanadi.

Kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun SI-dan foydalanish strategiyalari

1. **Muammo asosidagi ta’lim (Problem-Based Learning):**

- SI vositalari yordamida talabalarga real hayotiy muammolar beriladi (masalan, iqtisodiy optimallashtirish yoki fizik jarayonlarni modellashtirish). Talabalar SI vositalaridan foydalanib, ijodiy yechimlar ishlab chiqadilar.
- Misol: Python’da ma’lumotlarni tahlil qilib, iqtisodiy model yaratish.

2. **Ochiq savollar va muhokama**:

- SI vositalari talabalarga “Nima bo‘lsa-chi?” (What-if?) savollarini berishga yordam beradi. Masalan, Wolfram Alpha’da funksiya parametrlarini o‘zgartirib, turli stsenariylarni sinab ko‘rish.
- O‘qituvchi talabalarni guruhlarda muhokama qilishga undaydi: “Agar bu tenglamada konstanta o‘zgarsa, natija qanday bo‘ladi?”

3. **Muqobil yechim usullarini o‘rganish:**

- SI vositalari bir muammoni turli usullar bilan yechishni ko‘rsatadi (masalan, differensial tenglamani analitik yoki raqamli usul bilan yechish). Bu talabalarni ijodiy fikrlashga undaydi.

4. **Ma’lumotlarni vizualizatsiya qilish:**

- Talabalar GeoGebra yoki Desmos yordamida funksiyalar, vektorlar yoki statistik ma’lumotlarni grafik sifatida tasvirlaydi. Bu ularga matematik tushunchalarni ijodiy tarzda tahlil qilishga yordam beradi.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-8

- Misol: Chiziqli algebra bo‘yicha matritsa transformatsiyalarini 3D grafik sifatida ko‘rsatish.

5. **O‘z-o‘zini baholash:**

- SI vositalari talabalarga o‘z yechimlarini tekshirish imkonini beradi (masalan, Symbolab yoki Wolfram Alpha). Bu ularning mustaqil va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

Tavsiya etiladigan SI vositalari

1. **GeoGebra:** Geometriya, algebra, kalkulyus va statistika uchun bepul, interaktiv vosita.
2. **Wolfram Alpha**: Murakkab masalalarni yechish va tushuntirish uchun.
3. **Desmos:** Funksiyalar va grafiklar bilan ishlash uchun.
4. **Python (NumPy, SciPy, Matplotlib):** Ma’lumotlarni tahlil qilish va modellashtirish uchun.
5. **Brilliant.org:** Interaktiv muammolar va o‘yinlashtirilgan ta’lim.
6. **Grok (xAI):** Savollarga javob berish va tushunchalarni tushuntirish uchun.

Amaliy maslahatlar

1. **O‘qituvchi rahbarligi**:

- O‘qituvchi SI vositalarini dars rejasiga integratsiyalash uchun aniq maqsadlar qo‘yishi kerak. Masalan, “Talabalar GeoGebra’da vektorlar bilan tajriba o‘tkazadi va xulosalar chiqaradi”.

2. **Talabalarni rag‘batlantirish**:

- SI vositalarini o‘yin yoki musobaqa shaklida taqdim eting. Masalan, “Kim eng yaxshi optimallashtirish algoritmini yaratadi?”.

3. **Texnik tayyorgarlik**:

- SI vositalaridan foydalanish uchun talabalarga qisqa yo‘riqnoma bering (masalan, GeoGebra’da grafik chizish bo‘yicha 5 daqiqalik video dars).

4. **O‘zbek tilida foydalanish:**

- GeoGebra va Wolfram Alpha kabi vositalar o‘zbek tilida qisman qo‘llab-quvvatlanadi. Interfeysni o‘zbek tiliga o‘zgartirish talabalarga qulaylik yaratadi.

5. **Real hayotiy loyihalar:**

- Talabalarni SI vositalaridan foydalanib, real muammolarni yechishga undang (masalan, iqtisodiy ma’lumotlarni tahlil qilish yoki fizik jarayonlarni modellashtirish).

Xulosa

Oliy matematika fanini o‘qitishda sun’iy intelekt dasturlaridan foydalanish talabalarning kreativ fikrlashini rivojlantirish, murakkab tushunchalarni tushunarli qilish va o‘quv jarayonini samarali tashkil etish uchun katta imkoniyatlar beradi. GeoGebra, Wolfram Alpha, Python va Brilliant.org kabi vositalar talabalarni ijodiy va mustaqil fikrlashga undaydi, shu bilan birga matematikani real hayot bilan bog‘laydi.

ADABIYOTLAR RO’YHATI:

1. Abduqodirov.A.A., Ishmuxamedov R., Pardayev.A., Ta’limda innovatsion texnologiyalar (ta’lim muassasalari pedagog-o‘qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). -T.: Iste’dod, 2008.-180 bet.
2. B. Namazov, M. Fayziyeva, SH. Sharofaddinov “Media va axborot savodxonligi”. T.: 2017 yil o’quv qo’llanma.
3. Masharipov M.P “Aniq va tabiiy fanlarni o’qitishda AKT samarali foydalanish” o’quv uslubiy majmua Toshkent 2021 yil 173 bet.
4. Begimkulov U.SH., Djurayev R.X., Isyanov R.G.,Sharipov SH.S., M.N. Pedagogik ta’limni raqamlashtirish: nazariya va amaliyot, Toshkent: – 2011.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

VOLUME-5, ISSUE-8

5. S.S.Jumanazarov, M.P.Masharipov “Ta’limda raqamli texnologiyalar va media savodxonlik.T.:2022yil O’quv uslubiy majmua 193bet.

6. Ishmuhamedov R.J, Yuldashev M.A, “Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar”. T.: “Nihol”, 2013.

7. Hamidov V.S., Tigay O.E. “Aniq va tabiiy fanlarni o‘qitishda simulyatorlardan foydalanish”. O‘qitish metodikasi. Respublika ilmiy va ilmiy-metodik konferensiya materiallari to‘plami, 2010 yil 12-13 mart. Toshkent: 2010. -B. 294-496.